

Dr. Marija Prokopčik

VU bibliotekos direktorė informacinei mokslo
ir kultūros paveldo veiklai
marija.prokopcik@mb.vu.lt

Aušra Rinkūnaitė

VU bibliotekos Mokslinių tyrimų ir paveldo
rinkinių centro Retų spaudinių skyrius
ausra.rinkunaitė@mb.vu.lt

Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomo kultūros paveldo moksliniai tyrimai kaip Universiteto bendruomenės partnerio vizijos įgyvendinimo priemonė

Straipsnyje nagrinėjami Vilniaus universiteto bibliotekoje (toliau – VU biblioteka) saugomo kultūros paveldo mokslinių tyrimų projektai. VU biblioteka, kaip mokslinė biblioteka, vadovaujasi nuostata, kad ji ne tik aprūpina informacija mokslinius tyrimus, bet ir pati juos vykdo. Profesinius bibliotekininkystės ir informacijos mokslų srities tyrimus atlieka daugelis mokslinių bibliotekų. Pripažįstamas poreikis didinti tokių tyrimų skaičių, plėsti jų lauką ir gerinti kokybę akcentuojant, kad tai yra praktinės bibliotekų veiklos tobulinimo priemonė, kuri prisideda prie teorinių bibliotekininkystės ir informacijos mokslo išvalgų formavimo, gerina bibliotekininkų karjeros galimybes, tobulina kritinį mąstymą, gerina bibliotekos įvaizdį bendruomenėje, kita vertus, šioje srityje trūksta tinkamo darbo organizavimo ir palaikymo, t. y. tokių tyrimų institucionalizavimo. Greta bibliotekininkystės ir informacijos mokslų tyrimų bibliotekos, saugančios kultūros paveldo kolekcijas, vykdo savo kolekcijų mokslinius tyrimus, tačiau ši bibliotekų veiklos sritis pristatoma fragmentiškai – pateikiama informacija apie konkrečius fondus, jų aprašymą ir viešinimą, dokumentų konservavimą ir aprašymą, skaitmeninimą ar skaitmeninimo projektus, sklaidą naudojant naujas technologijas. Paprastai šios veiklos net nėra įvardijamos kaip mokslinė tiriamoji veikla, nes bibliotekose nėra atitinkamas funkcijas vykdančių padalinių. Siekiant šią spragą užpildyti straipsnyje pristatomas kultūros paveldo mokslinių tyrimų institucionalizavimo VU bibliotekoje bandymas ir analizuojami trys 2012–2015 m. joje vykdomi moksliniai projektai – DigiCOURT, VIRTUS ir COST (Laiškų respublikos rekonstrukcija, 1580–1800).

Reikšminiai žodžiai: kultūros paveldas, moksliniai tyrimai, moksliniai projektai, DigiCOURT, VIRTUS ir COST

ĮVADAS

Tradiciskai Vilniaus universiteto biblioteka yra vadinama moksline biblioteka¹. Nors Lietuvos bibliotekų įstatymas aiškiai įvardija tik vieną mokslinę biblioteką – t. y. Lietuvos nacionalinę Martyno Mažvydo biblioteką, o valstybinės reikšmės bibliotekoms priskiria „...atitinkamos srities bibliotekų veiklos koordinavimo ir metodinės pagalbos funkcijas ir kultūrinės plėtros per mokslinius tyrimus vykdymą“², pasaulio praktika rodo, kad akademinės ir universitetų bibliotekos automatiškai priskiriamos mokslinių bibliotekų kategorijai. Antai E. Macevičiūtė³, remdamasi D. Lankes knygoje „The atlas of new librarianship“⁴ pateiktais samprotavimais, taip apibūdina mokslinę biblioteką: *Mokslinių (tyrimų) bibliotekų paskirtis yra prisidėti prie visuomenės tobulinimo kaupiant mokslinius išteklius ir paslaugas ir komunikuojant juos mokslo bendruomenei, tuo būdu skatinant keitimąsi mokslo žiniomis ir jų kūrimą. Tai bibliotekos, kurios palaiko ir remia bet kokius mokslinius tyrimus – universiteto, verslo, pramonės, valstybės. Akademinės ir universitetų automatiškai priskiriamos tokių bibliotekų kategorijai.*

Ši mokslo pagalbinė mokslinės arba tyrimų (angl. *Research library*) bibliotekos veiklos dalis, arba mokslinių tyrimų aprūpinimo funkcija, šios funkcijos įgyvendinimo priemonės, naujų reikalavimų bibliotekai ir jos personalui problematika yra gana plačiai nušviesta profesinėje spaudoje. Šiai problematikai aptarti yra skiriami specialūs žurnalų numeriai⁵.

¹ Vilniaus universiteto bibliotekos nuostatai [interaktyvus], [žiūrėta 2015 m. gegužės 6 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.mb.vu.lt/files/Dokumentai/vub_nuostatai.pdf>.

² Lietuvos Respublikos bibliotekų įstatymas. 1995 m. birželio 6 d. Nr. I-920 [interaktyvus], [žiūrėta 2015 m. gegužės 6 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=464213&p_tr2=2>.

³ MACEVICIŪTĖ, Elena. Research Libraries in a Modern environment. *Journal of Documentation*, 2014, vol. 70(2), p. 282.

⁴ LANKES, R. David. *The atlas of new librarianship*. Cambridge, MA: MIT Press/ Association of College and Research Libraries, 2011. 408 p. ISBN: 978-0262015097.

⁵ Pavyzdžiui, The Future of Research libraries, special issue. *Journal of Documentation*. Special issue, 2014, vol. 70, iss. 2; Digital Humanities in Libraries: New Models for Scholarly Engagement, special issue. *Journal of Library Administration*, 2013, vol. 53, iss. 1.

Kita vertus, greta mokslinių tyrimų aprūpinimo funkcijos mokslinėms bibliotekoms būdinga pačioms organizuoti savo profesinio lauko tyrimus. Todėl VUB savo veikloje vadovaujasi nuostata, kad mokslinė biblioteka yra civilizacijos paveldo ir informacinių išteklių institucija, aprūpinanti mokslinius tyrimus ir pati juos vykdanči.

Bibliotekų atliekami profesiniai bibliotekininkystės ir informacijos mokslų srities tyrimai yra daugelio mokslinių straipsnių objektas. Apžvelgiamos bibliotekininkų publikacijos mokslinėje spaudoje⁶, aptariami tokių tyrimų rėmimo ir plėtros poreikiai, galimybės ir būdai⁷, atskirų institucijų patirtys vykdant profesinius bibliotekininkystės ir informacijos mokslų tyrimus⁸. Poreikis didinti tyrimų skaičių, plėsti tyrimų lauką ir gerinti jų kokybę, kaip priemonę tobulinti praktinę bibliotekų veiklą bei prisidėti prie teorinių bibliotekininkystės ir informacijos mokslo įžvalgų formavimo, gerinti pačių bibliotekininkų karjeros galimybes, tobulinti kritinį mąstymą, gerinti bibliotekos įvaizdį bendruomenėje akcentuojamas daugelio tyrėjų darbuose⁹, tačiau tie patys autoriai pabrėžia, kad bibliotekininkams praktiškai trūksta tokios veiklos įgūdžių, laiko, o svarbiausia – tinkamo darbo organizavimo ir palaikymo, t. y. institucionalizavimo.

⁶ MCKINNEY, Margaret; LUO, Lili. JAL in the Past Decade: A Comprehensive Analysis of Academic Library Research. *The Journal of Academic Librarianship*, 2015 March, vol. 41, iss. 2, p. 123–129.

⁷ DETLOR, Brian; LEWIS, Vivian. Promoting Academic Library Research Through the “Faculty-Member-In-Residence” Program. *The Journal of Academic Librarianship*, 2015, vol. 41, iss. 1, p. 9–13; SMIGIELSKI, Elizabeth; LANING, Melissa; DANIELS, Caroline. Funding, Time, and Mentoring: A Study of Research and Publication Support Practices of ARL Member Libraries. *Journal of Library Administration*, 2014, vol. 54(4), p. 261–276.

⁸ MCBAIN, Ian; CULSHAW, Helen; WALKLEY, Liz. Establishing a culture of research practice in an academic library: an Australian case study. *Library Management*, 2013, vol. 34(6/7), p. 448–461; JACOBS, Heidi; BERG, Selinda Adelle. By Librarians, For Librarians: Building a Strengths-Based Institute to Develop Librarians’ Research Culture in Canadian Academic Libraries. *The Journal of Academic Librarianship*, 2013, vol. 39, iss. 3, p. 227–231.

⁹ POWELL, Ronald; BAKER, Lynda; MIKA, Joseph. Library and information science practitioners and research. *Library and Information Science Research*, 2002, vol. 24, iss. 1, p. 49–72; WATSON-BOONE, Rebecca. Academic librarians as practitioner-researchers. *The Journal of Academic Librarianship*, 2000, vol. 26, iss. 2, p. 85–93.

Greta bibliotekininkystės ir informacijos mokslų tyrimų, bibliotekos, saugančios kultūros paveldo kolekcijas, ne tik sudaro sąlygas mokslininkų bendruomenei šiomis kolekcijomis naudotis – užtikrina saugojimą, apsaugą, restauruoja, aprašo, viešina, bet ir pačios vykdo savo kolekcijų mokslinius tyrimus. Dokumentinio kultūros paveldo tyrimams tradiciškai priskiriamos tokios veiklos kaip senųjų spaudinių, rankraščių, grafikos, kitų specialiųjų kolekcijų tyrimas ir aprašymas, parodų ir katalogų rengimas, pristatymai, publikacijų rengimas, t. y. visų pirma pabrėžiama turimos informacijos viešinimo, komunikavimo funkcija. Nors tokių veiklų mastas yra tikrai nemažas, publikacijose ši bibliotekų veiklos sritis pristatoma fragmentiškai – paprastai pateikiama informacija apie konkrečius fondus, jų aprašymą ir viešinimą, dokumentų konservavimą ir restauravimą, aprašymo ir katalogavimo ypatybes ir iššūkius, pavienių dokumentų ar kolekcijų skaitmeninimą ar skaitmeninimo projektus, sklaidą naudojant naujas technologijas. Paprastai šios veiklos net nėra įvardijamos kaip mokslinė tiriamoji veikla. Ypač daug vietos skiriama skaitmeninimo veikloms, tačiau ir jos paprastai pristatomos kaip pagalbinių bibliotekos veikla vykdančių mokslinius tyrimus. Manome, kad mokslinių bibliotekų indėlis į savo saugomų kolekcijų mokslinius tyrimus turėtų būti tinkamai pristatytas ir įvardytas, o tokia veikla institucionalizuojama.

Šio straipsnio objektas yra pačioje bibliotekoje ar pačių bibliotekininkų vykdoma mokslinė veikla. Straipsnio tikslas – apžvelgti kultūros paveldo srities mokslinių tyrimų plėtros tendencijas VUB per paskutinius penkerius metus ir pristatyti vykdomus mokslinius projektus kaip kultūros paveldo tyrimų VUB institucionalizavimo priemonę.

Vilniaus universiteto biblioteka, veikiama šiuolaikinių technologijų plėtros bei globalių pasaulinių pokyčių ir veiksmų, ne tik vykdo savo esmines funkcijas ir veiklas, bet nuolat papildo jas naujomis. Universiteto biblioteka prisideda prie nacionalinių žinių visuomenės formavimo užduočių įgyvendinimo, kurdamą institucines talpyklas ir mokslo tyrimų duomenų archyvus, dalyvaudama atviros prieigos prie mokslo informacijos ir mokslo tyrimų duomenų veiklose.

Vadovaudamasi nuostata, kad akademinės bibliotekos, kaip bendruomenės partnerio, vizijos praktinis įgyvendinimas siejamas su veiklomis, kurios turi įtakos bibliotekos statuso akademinėje bendruomenėje kaitai, o viena tokių veiklų yra bibliotekinių mokslinių tyrimų skatinimas, VUB inicijuoja mokslinius projektus ir dalyvauja tyrimuose, kurie leidžia pritraukti į biblioteką kvalifikuotų specialistų, atlikti darbus, kurių įprastomis sąlygomis biblioteka „negalėtų sau leisti“ – greta tiesioginių mokslinių rezultatų ir produkcijos tai didina bibliotekos matomumą ir lemia akademinės bendruomenės pagarbą.

Mokslo ir kultūros paveldo kaupimo, saugojimo ir aktualinimo veikla yra svarbi VUB profesinio gyvenimo dalis. 2010–2015 m. mokslo ir kultūros paveldo srities veiklų spektras akivaizdžiai išsiplėtė. Kaip ir ankstesniais metais, buvo įsigyta nemažai naujų dokumentų ir rankraščių, vyko intensyvus leidybinis darbas, dirbo restauratoriai, plėtojosi skaitmeninimo darbai, vyko tarptautiniai ir nacionaliniai projektai. 2012 m. rudenį buvo įgyvendinta keletą metų (pirmą kartą viešai pristatyta 2010 m. gruodžio mėn.) brandinta idėja – įkurti kultūros paveldo kolekcijų tyrimus vykdančią padalinį. Buvęs Mokslo ir kultūros paveldo centras buvo pertvarkytas į Mokslinių tyrimų ir paveldo rinkinių centrą, jungiantį Retų spaudinių, Rankraščių, Skaitmeninimo ir Restauravimo skyrius, tuo būdu akcentuojant šio padalinio vykdomų ir inicijuojamų mokslinių tyrimų svarbą. Greta tradicinių tokio padalinio veiklų: skaitytojų aptarnavimo, analizinių aprašų rengimo, parodų ir jų katalogų rengimo, buvo nutarta sustiprinti kolekcijų tyrimus ir jų rekonstravimo darbus, rengti mokslinius VUB kolekcijų tyrimo projektus pritraukiant kitų sričių specialistus, rengti straipsnius, pranešimus, pristatymus.

Kultūros paveldo moksliniai tyrimai atminties institucijose glaudžiai susiję su skaitmeninimo galimybių plėtra. Nuo kompiuterių naudojimo humanitariniuose moksluose pradžios, kuri pradedama skaičiuoti nuo penktojo XX a. dešimtmečio pabaigos, kai jėzuitas tėvas R. Busa inicijavo Tomo Akviniečio darbų konkordancijos rengimą, paskelbta daugybė tyrimų, pristatančių, analizuojančių, vertinančių kultūros paveldo ir hu-

manitarinių mokslinių duomenų skaitmeninimo projektus¹⁰. Kultūros paveldo objektų skaitmeninimas visų pirma buvo ir dažnai tebėra orientuotas į komunikavimą ir suvokiamas kaip praktinė veikla, kurios tikslas – sukaupti kuo didesnius suskaitmenintų objektų masyvus, pateikiant apie juos tik minimalius metaduomenis, kaip antai naudojant *DublinCore* metaduomenų standartą¹¹. Greta komunikacinės paradigmos egzistuoja informacinė, kuri, viena vertus, yra orientuota į mokslo duomenų kūrimą, kai siekiama pateikti ne tik ir ne tiek „šaltinius“, o iš jų gautus duomenis, kurie savo ruožtu galėtų būti pagrindas generuojant naujus duomenis. Tai patrauklu ir vertinga mokslo duomenų gamybos požiūriu, tačiau reikalauja aukštos ir siauros kvalifikacijos specialistų, laiko ir, žinoma, nemažų finansinių išteklių. Skaitmeninimo paradigmu pasirinkimo privalumai ir trūkumai, galimos grėsmės, susijusios su informacijos praradimu dėl informacinio triukšmo, aptartos R. Laužiko publikacijose¹². Konkretaus projekto tikslai, skaitmeninimui pagal atitinkamus kriterijus pasirinkti objektai, jų kiekis, metaduomenų kiekis, duomenų iš objektų atrankos būdai ir jų organizavimas informacinėje sistemoje, kurie yra susiję su informacinio ir (arba) komunikacinio aspekto dominavimu ir (arba) jų balansu, galėtų lemti viso projekto rezultatus.

Todėl skaitmeninimo veiklų organizavimas ir plėtra VUB remiasi nuostata, kad skaitmeninimas nėra vien atvaizdų gamyba. Svarbu istorinius dokumentus papildyti metaduomenimis, kurie suteiktų kuo išsamesnę informaciją apie dokumentą, suteikiant vartotojui daugiaaspektę prieigą ir galimybę prirėikus naudotis tokiu dokumentu kaip tolesnių tyrimų šaltiniu.

¹⁰ PROKOPČIK, Marija; TIMČENKO, Tatjana. Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomų LDK teismų knygų skaitmeninimas: nuo atvaizdų gamybos iki tyrimų bazės. *Knygotyra*, 2013, t. 61, p. 278–298.

¹¹ LAUŽIKAS, Rimvydas. Skaitmeninimas kaip mokslas: BARIS projekto patirtis. *Informacijos mokslai*, 2008, t. 46, p. 67–83.

¹² LAUŽIKAS, Rimvydas. Paveldo skaitmeninimas: nuo duomenų banko iki Second life. *Liaudies kultūra*, 2012/2 (143), p. 12–24; LAUŽIKAS, Rimvydas. *Kultūros paveldo skaitmeninimo ABC... DEFG...*: mokojoji metodinė knyga. Vilnius, 2009. 160 p.; LAUŽIKAS, Rimvydas. Skaitmeninimas kaip mokslas, p. 67–83.

LDK TEISMŲ KNYGŲ, SAUGOMŲ VUB, SKAITMENINIMAS IR RAŠTŲ DUOMENŲ BAZĖS SUKŪRIMAS (DIGICOURT) – PIRMASIS LIETUVOS MOKSLO TARYBOS FINANSUOJAMAS PROJEKTAS

2012 m. VUB pirmoji iš Lietuvos bibliotekų pradėjo vykdyti Lietuvos mokslo tarybos finansuojamą mokslinį trejų metų trukmės projektą (LIT 5-19). Projekto metu buvo parengta skaitmeninimui ir suskaitmeninta 100 000 teismų knygų lapų, parengti trumpieji ir detalieji suskaitmenintų rankraštinų knygų aprašai, aprašyta 2 500 teismų knygas sudarančių dokumentų ir sukurta jų paieškos sistema, pradėta kurti raštų duomenų bazė. Projektą įgyvendino 14 žmonių grupė: vadovas, keturi tyrėjai, išmanantys senąsias kalbas ir gebantys skaityti rankraštinius tekstus, du programuotojai, du restauratoriai ir keturi skaitmenintojai.

VUB LDK teismų knygų skaitmeninimo ir duomenų bazės rengimo projekto objektas – rankraštinių LDK teismų knygos – dėl savo pobūdžio (tekstai) lemia komunikacinės ir informacinės paradigmų dermę. VUB neabejotinai yra visų pirma atminties institucija. Tačiau būdama akademinė biblioteka ji privalo orientuotis į studijų ir mokslo poreikių tenkinimą, antra vertus, dėl savo specifikos turi vidinių išteklių organizuoti mokslines tiriamąsias veiklas ir galimybę įtraukti į tokias veiklas mokslinės Universiteto bendruomenės narius. Taigi šiame projekte didelę reikšmę įgyja informacinė paradigma, t. y. akcentuojama ne tik vaizdų gamyba, bet ir duomenų apie šaltinius ir iš šaltinių pateikimas, o šie duomenys savo ruožtu galėtų būti pagrindas generuojant naujus duomenis.

LDK teismų knygų kolekcijos kaip skaitmeninimo objekto pasirinkimas atitinka VUB skaitmeninimo gairėse¹³ identifikuotus prioritetus, principus ir kryptis (vientisa, svarbi Vilniaus universiteto ir Lietuvos istorijai bei kultūrai, įtraukta į VUB prioritetinių kolekcijų sąrašą), kriterijus, kurie buvo nurodyti 2009 m. patvirtintoje Lietuvos kultūros

¹³ Vilniaus universiteto bibliotekos skaitmeninimo gairės [interaktyvus], [žiūrėta 2015 m. gegužės 16 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.mb.vu.lt/Dokumentai/vub_skaitmeninimo_gaires.pdf>.

paveldo skaitmeninimo strategijoje¹⁴: unikali ir reta, jos turinys turi istorinę, kultūrinę ir mokslinę vertę, yra paklausūs, blogos fizinės būklės, sena.

LDK teismų knygų kolekcija – vienas įdomiausių VUB istorinių rinkinių. Ją sudaro apie 540 rankraštinių dokumentų (1540–1845). Dauguma jų parašyti kanceliarine slavų ir lenkų kalbomis įvairiose LDK (XVI–XVIII a.) ir Rusijos imperijos (XIX a.) teismo įstaigose. Ši kolekcija, atspindinti plačią politinę, socialinę ir ekonominę Lietuvos istorijos panoramą, praeities kasdienio gyvenimo detales, buitį, visuomenės ir individų psichologiją ir tarpusavio santykius, gyvenimo lygio kaitą, gali būti naudojama vykdant sinchroninius ir diachroninius LDK tyrinėjimus. Šios knygos yra svarbus žinių apie to laikotarpio materialiąją kultūrą šaltinis, kuris gali papildyti ar iliustruoti kituose dokumentuose aptiktą informaciją. Dėl apimamo laikotarpio ir kalbinių ypatybių (tekstai lenkų, lotynų, kanceliarine slavų, rusų kalbomis) teismų knygos yra svarbus šaltinis kalbų istorijai, istorinei geografijai, genealogijai tyrinėti.

Minėta kolekcija yra labai paklausūs. Vartotojų statistika rodo, kad per metus ją sudarantys dokumentai yra užsakomi vidutiniškai 450 kartų. Pagrindiniai vartotojai yra mokslininkai ir tyrėjai iš įvairių Lietuvos ir užsienio mokslo įstaigų. Be to, senųjų teismų knygų tekstų skaitymas yra kai kurių Vilniaus universiteto studijų programų dalis. Dėl sudėtingos teismų knygų kolekcijos saugojimo istorijos dalies teismų knygų fizinė būklė yra nepatenkinama, jas būtina konservuoti ir restauruoti. Todėl didelė kolekcijos dalis yra neprieinama vartotojams, o tai prieštarauja laisvos ir neribojamos prieigos prie informacijos nuostatoms. Dar vienas svarbus šios kolekcijos pasirinkimo aspektas – darbų, pradėtų 2000 m., tęstinumo užtikrinimas¹⁵.

¹⁴ Lietuvos kultūros paveldo skaitmeninimo, skaitmeninio turinio saugojimo ir prieigos strategija: patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. gegužės 20 d. nutarimu Nr. 493. Valstybės žinios [interaktyvus], t. 66, p. 19–29 [žiūrėta 2015 m. birželio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=389331>.

¹⁵ MALAIŠKIENĖ, Elona. Skaitmeninimas Vilniaus universiteto bibliotekoje: nuo kompaktinio disko link strategijos. Iš *Vilniaus universiteto bibliotekos metraštis*, 2010, p. 130–137.

Besikeičiantys potencialių kolekcijos vartotojų poreikiai ir techninės galimybės lemia naujai kuriamo archyvo turinį, formą, infrastruktūrą ir paslaugas. Kaip vieną iš paveldo infrastruktūrų efektyvios panaudos trukdžių R. Laužikas ir I. Vosyliūtė įvardija „sistemų nepritaikomumą individualizuotiems vartotojų poreikiams <...> vartotojai suvokiami kaip visuomenė apskritai neskaidant jos pagal poreikius į skirtingas profesines <...> grupes“¹⁶. LDK teismų knygų skaitmeninis archyvas skiriamas tyrėjams: istorikams, lingvistams, kultūrologams. Potencialių vartotojų grupės identifikavimas lėmė kolekcijos dokumentų aprašymo ir pateikimo specifiką. LDK rankraštinų teismų knygų skaitmeninio archyvo kūrimo darbai patvirtino požiūrį, kad istorinių rankraščių duomenų bazės rengimas reikalauja ne tik techninių įgūdžių, bibliotekinių ir informacijos organizavimo gebėjimų. Tai visų pirma mokslinis tiriamasis darbas, kurį dėl dokumentų specifikos geriausiai galėtų atlikti specialų pasirengimą turintys istorikai ir filologai.

Rengiant projektą buvo remiamasi prielaida, kad istorinių dokumentų publikavimo atveju skaitmeninimas turi nemažai pranašumų, palyginti su transliteruotu spausdintu leidiniu. Skaitmeninimas kaip publikavimo būdas užtikrina duomenų, reikalingų istoriniams ir lingvistiniams dokumentų tyrimams, galimybės ir gali tapti tradicinio leidinio šaltiniu. Todėl skaitmeninimas yra optimalus būdas ne tik pristatyti šios kolekcijos turinį Lietuvos ir tarptautinei tyrėjų bendruomenei, bet ir praturtinti visą publikuotų ir rengiamų publikuoti LDK dokumentų kompleksą, skatinti tradicinių šios grupės dokumentų arba jų dalių publikavimą.

Dar vienas argumentas už skaitmeninimą yra galimybė ateityje atkurti teismų knygų kolekciją elektroninėje erdvėje. Juk teismų knygos yra saugomos ne tik VUB. Lietuvos valstybės istorijos archyve saugoma 10 000 vienetų, tikėtina, kad susijusių dokumentų ar jų fragmentų turi ir kitos Lietuvos bei užsienio atminties institucijos. Todėl skaitmeninimas –

¹⁶ LAUŽIKAS, Rimvydas; VOSYLIŪTĖ, Ingrida. Kultūros paveldo ir lituanistinių mokslo duomenų skaitmeninimas Lietuvoje: 2011 m. situacija. *Informacijos mokslai*, 2012, t. 60, p. 109.

tai būdas ir galimybė atkurti Vilniaus centrinio senųjų aktų archyvo kolekciją virtualioje erdvėje.

Projekto metu buvo parengta išplėstinė dokumentų aprašymo schema, atitinkanti tarptautinių ir Lietuvos standartų reikalavimus. Schema numato pateikti duomenis apie knygą ir į knygą įeinančius dokumentus, taip pat pilną aktų knygos kodikologinį aprašymą. Svarbi projekto dalis – mokslinio aparato formavimas. Išplėtinių aprašų duomenų pagrindu suformuojamos asmenvardžių ir vietovardžių rodyklės, galėtų būti rengiamos antspaudų, parašų, vandenženklių, iliuminacijų galerijos.

Dėl pirmiau aptartų rankraštinųjų dokumentų turinio ir formos ypatybių teismų knygų dokumentų aprašymui reikalingas specialus meta-duomenų formatas, kuris leidžia aprašuose naudoti originalios ortografijos ir struktūros vietovardžius ir asmenvardžius, fiksuoti dokumentų ir juose minimų asmenų bei vietovių ryšius ir tarpusavio santykius. Siekiant šio tikslo, tinkamiausia yra *Text Encoding Initiative* (TEI P5)¹⁷ parengta rankraščių aprašo ženklinimo schema. Ženklinimas naudojant TEI tekstų kodavimo rekomendacijas leidžia aprašyti didelį entitetų elementų ir jų tarpusavio ryšių kiekį, pavyzdžiui, dokumento sukūrimo datas¹⁸, dokumentą sudariusias institucijas ir (arba) asmenis¹⁹, taip pat dokumentuose minimus asmenis, jų vaidmenis, tarpusavio ryšius²⁰,

¹⁷ Text Encoding Initiative. P5: Guidelines for Electronic Text Encoding and Interchange: Manuscript Description [interaktyvus], [žiūrėta 2015 m. gegužės 27 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.tei-c.org/release/doc/tei-p5-doc/en/html/MS.html>>.

¹⁸ Kelias datas nurodyti yra būtina aprašant įvairių tipų dokumentus, pvz., transumptus, įrašus ar išrašus, peraktuotus dokumentus. Dokumento peraktavimo datų (pirmoji data – testamento peraktavimo data, antroji data – dokumento įrašymo į Kauno pilies teismo knygas data; trečioji data – testamento sudarymo data) pateikimas Kauno žemės teismo 1581–1583 m. aktų knygos dokumento nr. 79 ženklime (VUB RS, F7-KZK,1581–1583):

<docDate n="1" when="1581-05-30">1581-05-30</docDate>

<docDate n="2" when="1580-12-20">1580-12-20</docDate>

<docDate n="3" when="1580-10-22">1580-10-22</docDate>

¹⁹ <docAuthor n="1">Kauno žemės teismas</docAuthor>

<docAuthor n="2">Kauno pavieto žemionis Ivanas Andriejevičius Ilgovskis</docAuthor>

²⁰ Galimas asmenvardžio formos ženklinimas vardų rodyklėje, šeiminių (vyras) ir turtinių (žemėvalda) ryšių pateikimas:

ženklinti ir organizuoti paiešką dokumento turinio aprašo dalyje²¹ ir pan. Ženklavimo struktūra gali būti pritaikyta jau minėtai projekto

```

<person xml:id="GaCHrMaPo">
<surname type="complex">
<persName xml:lang="lt">
<forename>Ona</forename>
<surname type="paternal">Chrebtavičiūtė</surname>
<surname type="married_name">Martiniėnė</surname>
<surname type="married_surname">Podcentkovienė</surname></surname>
<roleName type="nobility">Žemaičių žemės žemionė </roleName>
<relation name="spouse" mutual="#GaCHrMaPo #MaPo" notBefore="1548"
notAfter="1590"/>
<relation name="parent" active="#GaCHrMaPo #MaPo" passive="#GaCHrMaPo
#MaPo"/>
<relation name="owner" active="#GaCHrMaPo passive="#Dvaras_PoZZ"
notAfter="1554"/>
<residence><placeName xml:id="#Dvaras_PoZZ"> <region>Žemaitija,</
region><settlement type="estate">Ežerėlių dvaras </estate></placeName></
residence></persName>
<persName xml:lang="ru">
<forename>Ганна</forename>
<surname type="paternal">Хребтовна</surname>
<surname type="married_name">Мартиновая</surname>
<surname type="married_surname">Подцентковская</surname></surname>
<roleName type="nobility">землянка земли Жемойтской</roleName>
<relation name="spouse" mutual="#GaCHrMaPo #MaPo" notBefore="1548"
notAfter="1590"/>
<relation name="parent" active="#GaCHrMaPo #MaPo" passive="#GaCHrMaPo
#MaPo"/>
<relation name="owner" active="#GaCHrMaPo passive="#Dvaras_PoZZ"
notAfter="1554"/>
<residence><placeName xml:id="#Dvaras_PoZZ"> <region>Жемайттия,</
region><settlement type="estate">имение Озерки</settlement></placeName></
residence>
</persName></person>
21 <titlePart>Peraktavimas. <name type="document">Vainiko užrašymas</name>.
<name type="person" key="#VasIlg1">Kauno pavieto žemionė Vasilisa Michailovna
Prokopovaja Ilgovskaja</name> užrašė <name type="person" key="#IvaIlg1">Kauno
pavieto žemioniui Ivanui Andriejevičiui Ilgovskui</name> savo vainiką. Jį gavo iš
<name type="person" key="#Prollg1">vyro Prokopo Ilgovskio</name> trečiojoje
<name type="place" key="#KP3Fur">Semenio dvaro Kauno paviete</name> dalyje.
Liudininkai: <name type="person" key="#JanMat2">vaznys Janas Matiejevičius</
name>,<name type="person" key="#TymTab1">Tymofiejus Borysovičius Taborovskis</
name>,<name type="person" key="#IvaOvl1">Ivanas Ovlavosičius</name>,<name
type="person" key="#AdaBle1">Adamas Bledevskis</name>.</titlePart>
    
```

metu parengtai aktų knygų aprašymo schemai ir leidžia organizuoti mokslinio aparato medžiagą, dokumento sukūrimo datas, dokumentų sudariusias institucijas ir (arba) asmenis, taip pat dokumentuose minimus asmenis, jų vaidmenis, tarpusavio ryšius, ženklinti ir organizuoti paiešką dokumento turinio aprašo dalyje ir pan. Ženklinimo struktūra buvo pritaikyta projekto metu parengtai aktų knygų aprašymo schemai ir leidžia organizuoti mokslinio aparato medžiagą.

Kitas reikšmingas uždavinys – metaduomenų pateikimo kultūros paveldo ir istorinės daugiakalbystės aplinkoje strategija. Šis klausimas ypač svarbus dėl skirtingo geografinės erdvės traktavimo ir suvokimo įvairiais istoriniais laikotarpiais. Lietuvoje ne kartą keitėsi administracinis valstybės padalijimas, sienos ir administracinė priklausomybė, vietovardžiai buvo rašomi įvairiomis kalbomis, įvairia rašto sistema ir forma. Lietuvoje buvo ir iki šiol yra vienodų vietovardžių, kai kurie jų išnyko. Skaitmeninant teismų knygas ypač svarbu identifikuoti teritorinius vienetus, jų tarpusavio sąsajas, ryšius su istoriniais ir dabartiniais vietovardžiais. Tas pat pasakytina apie asmenvardžius: keli skirtingi vieno asmens vardai ir slapyvardžiai, daugiakalbystė, skirtingos rašto sistemos, įvairių tautybių asmenų skirtingos asmenvardžių užrašymo tradicijos. Šios ir kitos susijusios problemos, kurios iškyla vykdant kultūros paveldo objektų skaitmeninimą ir sklaidą, tebelaukia savo sprendimo.

Projektas dar kartą patvirtino, kokios svarbios, bet dažnai nepagrįstai ignoruojamos yra rankraščių rengimo skaitmeninti veiklos. Tinkamas šio etapo darbų planavimas ir atlikimas, kai tenka spręsti su dokumentų autentiškumo išsaugojimu susijusias problemas, gali turėti įtakos sėkmingai viso projekto eigai, dokumentų ir personalo saugai, o kartais leidžia atskleisti svarbios informacijos apie skaitmeninamų dokumentų istoriją, netgi atrasti naujų dokumentų ar jų fragmentų²².

²² PROKOPČIK, Marija; TIMČENKO, Tatjana. Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomų LDK teismų knygų skaitmeninimas: nuo atvaizdų gamybos iki tyrimų bazės. *Knygotyra*, 2013, t. 61, p. 278–298.

KULTŪROS PAVELDO
MOKSLINIŲ TYRIMŲ PLĖTRA VUB: PROJEKTAS
„SENIAUSIOS LIETUVOS AKADEMINĖS BIBLIOTEKOS
VIRTUALI REKONSTRUKCIJA“

2014 m. VUB pradėjo vykdyti 21 mėnesio trukmės mokslinių tyrimų projektą „Seniausios Lietuvos akademinės bibliotekos virtuali rekonstrukcija“ (sutartinis trumpinys – VIRTUS). Tyrimą finansuoja Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. LIT-8-78), dirba penki žmonės: vadovas, trys specialistai tyrėjai, išmanantys senąsias kalbas, ir programuotojas, kuriantis duomenų bazę. Projekto metu siekiama ištirti seniausią išlikusį XVIII amžiaus rankraštinių Vilniaus jėzuitų akademijos bibliotekos katalogą (*Catalogus auctorum ordine alphabetico dispositus in Bibliotheca Collegii Academiae Vilnensi S. I. reperibilium*).

Iki panaikinant jėzuitų ordiną 1773 metais bibliotekoje buvo sukaupta iki 11 000 dokumentų. Istorinės aplinkybės lėmė, kad per kelis šimtmečius, o ypač XIX amžiuje, nemažai jėzuitams priklausiusių knygų pateko į įvairių Europos miestų ar privačių asmenų bibliotekas, todėl pasakyti, kokia buvo Vilniaus jėzuitų akademijos biblioteka, kuoji išsiskyrė iš kitų to meto atminties institucijų ir kiek procentų jėzuitiškojo laikotarpio knygų šiuo metu saugoma Vilniaus universiteto bibliotekoje, yra sudėtinga.

Vilniaus universiteto bibliotekos istorijos tyrimai daugiausia nukreipti arba į išsamesnes garsių asmenų dovanotų knygų rinkinių studijas²³, arba į bibliotekos istoriją plačiau prasme²⁴, nesigilinant į bibliotekos

²³ VUB dovanotas asmenines knygų kolekcijas daugiausia yra tyrusi knygotyryninkė Alma Braziūnienė. Žr. BRAZIŪNIENĖ, Alma. Kelios pastabos dėl Žygimanto Augusto knygų Vilniaus universiteto bibliotekoje. *Knygotyra*, 1998, t. 33, p. 181–186; BRAZIŪNIENĖ, Alma. J. K. Chodkevičiaus bibliotekos pėdsakais. *Informacijos mokslai*, 2002, t. 20, p. 100–105; BRAZIŪNIENĖ, Alma. „Bibliotheca Sapiehana“ Vilniaus universitete. *Vilniaus universiteto bibliotekos metraštis*, 1995. Vilnius, 1997, p. 46–53; BRAZIŪNIENĖ, Alma. Bibliotheca Sapiehana – europinės LDK kultūros veidrodis. Iš *Bibliotheca Sapiehana: Vilniaus universiteto bibliotekos rinkinys*: katalogas. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, p. VII–XLIII.

²⁴ Arvydas Pacevičius, remdamasis naujausiais šaltiniais, aprašo VU bibliotekos istoriją nuo jos ištakų iki XIX a. pradžios, analizuoja, ką jėzuitams reiškė knyga ir biblioteka, aptaria

vidinį gyvenimą, tai yra – kas prižiūrėjo biblioteką, kokio turinio knygos buvo saugomos, kaip buvo pildomas bibliotekos katalogas ir pan., todėl tikimasi, kad projektas „Seniausios Lietuvos akademinės bibliotekos virtuali rekonstrukcija“ pateiks daug įdomios ir vertingos informacijos apie XVIII amžiaus biblioteką.

Per pirmąjį projekto etapą buvo atlikta katalogo transkripcija, perrašyta ir iššifruota apie 5 000 įrašų bei sukurta duomenų bazė. Rankraščio transkripcija vyko gana sklandžiai, nes katalogą pildžiusio asmens rašysena gana aiški. Sudėtingiau buvo transkribuoti kiekvienos raidės pabaigoje prirašytus vėliau gautus leidinius, nes katalogo papildymai atlikti kelių skirtingų asmenų. Šis faktas itin reikšmingas tiriant bibliotekos fondų komplektavimą. Įdomu, kad leidinių pavadinimai kataloge surašyti daugiausia lotynų ir lenkų kalbomis. Iškyla klausimas: negi bibliotekoje nebuvo knygų prancūzų, italų, ispanų, vokiečių, hebrajų ir kitomis kalbomis? Patyrinėję rankraštį, randame keletą leidinių, užrašytų prancūzų ir italų kalbomis, bet nė vienos knygos vokiečių kalba. Kad knygų vokiečių kalba būta, sužinome iš bibliotekininko pastabų, pavyzdžiui, Danielio Specklino (1536–1589) veikalas *Architectura von Vestungen* (Straßburg, 1589) kataloge įrašytas lotynišku pavadinimu *Architectura pro pugna color[um]* ir šalia pridėta bibliotekininko pastaba *Germanice*, tai yra kad knyga vokiečių kalba. Tokių pavyzdžių randame ir daugiau. Taigi šios kelios išvalgos parodo, kokios įdomios informacijos mums gali pateikti detali rankraštinio katalogo analizė.

Šiuo metu vykdomas antrasis projekto etapas, skirtas leidiniams identifikuoti. Remiantis elektroniniais ir spausdintiniais katalogais, nustatomas tikrasis knygos autorius, antraštė, leidimo metai, nes rankraštyje pateikta informacija ne visada yra teisinga. Pasitaiko atvejų,

įžėuitų „Mokymo nuostatus“ (*Ratio studiorum*, 1599), reglamentuojančius bibliotekos priežiūrą, knygų komplektavimą, saugojimą ir išdavimą, pristato dovanotų knygų kolekcijas ir jų likimus. Žr. PACEVIČIUS, Arvydas. Vilniaus universiteto bibliotekos ištakos (1569–1608), p. 174–203; Vilniaus universiteto biblioteka ir visuomenė, p. 555–585. Iš *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai*: kolektyvinė monografija / [redaktorių kolegija: Alfredas Bumblauskas (atsakomasis redaktorius)... [et al.]. 2-asis patais. ir papild. leid. Vilnius: Vilniaus universitetas: Vilniaus universiteto leidykla, [2012].

kai klaidingai užrašyta autoriaus pavardė arba vietoje autoriaus nurodytas kūrinio vertėjas. Sudėtingesnis atvejis, kai knyga, pavyzdžiui, yra išleista lenkų, prancūzų arba vokiečių kalba, o kataloge bibliotekininko užrašyta lotyniškai, savais žodžiais. Atlikus identifikaciją, leidinio ieškoma VUB Retų spaudinių skyriuje esančiame kortelių ir bibliotekos elektroniniame kataloguose. Jei knyga yra, ji peržiūrima *de visu*, tai yra įsitikinama, kad ji priklausė Vilniaus jėzuitų akademijai. Gauti nauji duomenys įkeliami į duomenų bazę. Joje vartotojas galės matyti lygia greta su skaitmeniniu katalogo vaizdu pateiktą rankraščio transkripciją ir atlikti paiešką pagal autorių, antraštę, leidimo vietą, metus.

Ateityje duomenų bazę būtų galima papildyti informacija, gauta atlikus knygų paiešką įvairiose Lietuvos ir užsienio atminties institucijose, pavyzdžiui, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių, Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo, Rusijos, Ukrainos, Lenkijos, Estijos, Suomijos bibliotekose.

Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomi du tolesnei projekto veiklai vykdyti svarbūs dokumentai. Pirmasis dokumentas – tai 1773 metų Vilniaus jėzuitų akademijos turto inventorizacijos knyga (*Lustracya Collegium Akademickiego Wileńskiego Anno 1773* (F2-DC 6)). Joje atskiras skyrius skirtas ir bibliotekai: surašytos patalpos, kuriose buvo įsikūrusi biblioteka, baldai, spintos, taip pat sudarytas ir visų tose spintose buvusių knygų sąrašas – užrašytas tik knygos autorius ir trumpas leidinio pavadinimas bei nurodyta, kiek egzempliorių rasta. Palyginę XVIII amžiaus rankraštinio katalogo ir inventorizacijos knygoje esamą informaciją, galėtume matyti, kaip keitėsi bibliotekos fondų apimtis, kaip vyko knygų migracija per keletą dešimtmečių (rankraštinio katalogo paskutiniame lape pateiktas 75 knygų, perduotų Universiteto karališkosios observatorijos bibliotekai, sąrašas).

Antrasis dokumentas – tai Vilniaus universiteto profesoriaus ir bibliotekos direktoriaus Gottfriedo Ernesto Groddecko (1762–1825) 1810 metais sudarytas abėcėlinis Vilniaus imperatoriškojo universiteto bibliotekos katalogas – *Librorum Academiae Caesareae Vilmensis Indices*, t. 1–4 (F3-290). Jame pateiktas išsamus knygų aprašas: nurodytas

Taigi atliktas išsamus šių dokumentų tyrimas atskleis, kaip tam tikrais laikotarpiais keitėsi jėzuitų bibliotekos fondų sudėtis bei pobūdis, tyrimas suteiks ir daug vertingos medžiagos apie senąją Vilniaus universiteto biblioteką, akademinės bendruomenės mokslinius ir informacinius poreikius, taps pagrindu tolesnei bibliotekos tiriamajai veiklai.

TARPTAUTINĖ PROGRAMA COST – VUB KULTŪROS PAVELDO INTEGRAVIMO Į BENDRĄ EUROPOS ERDVĘ GALIMYBĖS

2014 m. pabaigoje VUB įsitraukė į COST²⁵ veiklą ISI130 „Laiškų respublikos rekonstrukcija, 1580–1800. Daugiašalio bendradarbiavimo Europos intelektinės istorijos srityje skaitmeninė struktūra“ (*Reassembling the Republic of letters, 1580–1800. A Digital framework for multi-lateral collaboration on Europe's intellectual history*).

Dalyvaujant šioje programoje, kurioje bendradarbiauja bibliotekaininkai ir mokslininkai, numatyta suregistruoti ir įvertinti vieną reikšmingiausių Naujųjų laikų laiškų rinkinių Lietuvoje. VUB Rankraščių skyriuje saugoma gausiausia Lietuvoje XVI–XVIII a. mokslininkų laiškų kolekcija. Tačiau šie laiškai nėra sukaupti vienoje vietoje, jie išskirstyti po įvairius fondus ir tik nedidelė dalis (maždaug 800 vienetų) yra įtraukta į VUB elektroninį katalogą. Dalyvaujant COST veikloje bus atrinkti, moksliškai aprašyti, įtraukti į elektroninį katalogą ir suskaitmeninti visi laiškai iki 1800 m., kuriuos parašė arba kurie buvo adresuoti Universiteto mokslininkams.

Priimant sprendimą dėl dalyvavimo COST veikloje, buvo atsižvelgta į tai, kad Universiteto mokslininkų komunikavimas ir ryšiai su Euro-

²⁵ COST – tai Europos šalių bendradarbiavimo programa mokslo ir technologijų srityje (*European Cooperation in Science and Technology*). Jos tikslas yra koordinuoti nacionalinėmis lėšomis finansuojamus mokslinius tyrimus – remti Europos tyrėjų bendradarbiavimą generuojant ir įgyvendinant naujas idėjas bei iniciatyvas visose mokslinių tyrimų srityse, įskaitant socialinius ir humanitarinius mokslus. COST įgyvendinama per aukštos kokybės naujus, ypač keletą mokslo sričių apimančius, tarptautinius tinklus – COST veiklas.

pos laiškų respublika, susirašinėjimo ypatybės, būdai ir turinys, asmeniniai ir instituciniai kontaktai beveik nebuvo tyrinėti. VUB laiškų rinkinys, palyginti su kitų Vidurio Europos šalių kolekcijomis, turi specifinių bruožų, nes greta lotynų kalbos, kuri Laiškų respublikoje buvo įprasta bendravimo priemonė, asmeniniais ir moksliniais tikslais anksti imama vartoti lenkų kalba – tai aspektas, kuris reikalauja ypatingo dėmesio nacionalinių kalbų iškilimo Europoje kontekste. Be to, Universiteto mokslininkų korespondencijoje atsispindi jėzuitų mokslo bendruomenės ryšiai ir europiniai tinklai. Tokiu būdu atskleidžiant seniausio Lietuvos universiteto mokslininkų dalyvavimo Europos kultūrinių mainų procesuose mastą, atsiranda galimybė rekonstruoti šio regiono Laiškų respublikos bendravimo struktūras ir mokslinį diskursą.

Nekelia abejonių ir tai, kad dalyvavimas tokioje veikloje – tai galimybė dirbti drauge su didele tokios veiklos patirtį turinčiomis institucijomis. Šiuo metu COST veikloje ISI130 „Laiškų respublikos rekonstrukcija, 1580–1800. Daugiašalio bendradarbiavimo Europos intelektualinės istorijos srityje skaitmeninė struktūra“ dalyvauja 25 Europos valstybių atstovai.

Šis projektas bus vykdomas vadovaujantis kriterijais ir standartais, kurie bus sukurti vykdant COST veiklą. VUB akademinio susirašinėjimo katalogavimas ir mokslinis įvertinimas atsispindės sukurtoje duomenų bazėje, kuri atitiks COST veiklos metu parengtus kriterijus ir standartus ir bus įtraukta į bendrą Europos laiškų respublikos infrastruktūrą. Prireikus ji galės tapti pagrindu rengiant jungtinę Naujųjų laikų laiškų, saugomų Lietuvos atminties institucijose, duomenų bazę. Tuo pat metu medžiaga bus prieinama skaitmenine forma tolesniems tyrimams, galės tapti Lietuvos Naujųjų laikų tarpdalykinių kultūrinių ir istorinių studijų baze.

Šiuo metu atliekami darbai siekiant išsiaiškinti galimą tiriamojo laikotarpio Universiteto mokslininkų laiškų skaičių. Drauge su jau į elektroninį katalogą įtrauktais laiškais, jų kiekis galėtų siekti 2500, tačiau tikslų skaičių žinosime tik baigę parengiamuosius darbus.

Universiteto mokslininkų laiškų katalogavimas, aprašymas ir skaitmeninimas prisidės prie Europos laiškų respublikos tyrimų plėtos, nes

padidės šio anksčiau netyrinėto arba mažai tyrinėto Laiškų respublikos segmento matomumas ir pagerės prieiga. Pirmą kartą bus nustatyta, kaip toli siekė Universiteto mokslininkų kontaktai, kokiuose Europos mokslininkų tinkluose aptinkamas jų indėlis, kokią vietą Universiteto mokslininkai užima Europos kultūros erdvėje, kaip asmeniniai kontaktai prisidėjo prie kultūrinių procesų Naujųjų laikų Europoje.

IŠVADOS

VUB statusas įpareigoja per amžius sukauptą kultūros paveldą ne tik saugoti, bet ir viešinti, skleisti, padaryti jį prieinamą Lietuvos ir pasaulio tyrinėtojams. Tai pabrėžiama Vilniaus universiteto statute ir VUB misijoje. Technologijų kaita, naujos galimybės ir besikeičiantys vartotojų poreikiai kultūros paveldo srityje verčia derinti archyvinę, informacinę ir komunikacines funkcijas.

VUB, kaip mokslinė biblioteka, siekia ne tik aprūpinti informacija mokslinius tyrimus, bet ir pati juos inicijuoti ir vykdyti. Per pastaruosius penkerius metus ypač išsiplėtė VUB saugomo kultūros paveldo kolekcijų moksliniai tyrimai. Anksčiau ši bibliotekos veiklos sritis buvo pristatoma fragmentiškai – pateikiama informacija apie konkrečius fondus, jų aprašymą ir viešinimą, dokumentų konservavimą ir aprašymą, skaitmeninimą ar skaitmeninimo projektus, sklaidą naudojant naujas technologijas, tačiau šios veiklos oficialiai nebuvo įvardijamos kaip mokslinė tiriamoji veikla, tokia veikla nebuvo institucionalizuota, nebuvo už tokią veiklą atsakingo padalinio. 2012 m. įkurtas Mokslinių tyrimų ir paveldo rinkinių centras sėkmingai ėmėsi inicijuoti, plėtoti, palaikyti mokslinius kultūros paveldo tyrinėjimus.

Kultūros paveldo moksliniai tyrimai VUB, kaip ir daugelyje kitų atminties institucijų, glaudžiai susiję su skaitmeninimo galimybių plėtra. Kita vertus, skaitmeninimas nėra vien atvaizdų gamyba. Pristatomų projektų dokumentų pobūdis (tekstai) lemia komunikacinės ir informacinės paradigmos dermę. Nors VUB visų pirma yra atminties institucija, būdama akademinė biblioteka ji privalo orientuotis į studijų ir mokslo

poreikių tenkinimą, antra vertus, dėl savo specifikos turi vidinių išteklių organizuoti mokslinę tiriamąją veiklą ir galimybę įtraukti į tokią veiklą mokslinės Universiteto bendruomenės narius. Taigi projektuose didelę reikšmę įgyja informacinė paradigma, t. y. pabrėžiama ne tik vaizdų gamyba, bet ir duomenų apie šaltinius ir iš šaltinių pateikimas, savo ruožtu tai galėtų būti kitų tyrimų ir naujų mokslo duomenų generavimo pagrindas.

Mokslinių projektų inicijavimas ir dalyvavimas juose leidžia pritraukti į biblioteką kvalifikuotų specialistų iš Universiteto mokslo bendruomenės. Greta tiesioginių mokslinių rezultatų ir produkcijos tokie projektai prisideda prie kultūros paveldo tyrimų VUB ir, tikėtina, kitose mokslinėse bibliotekose institucionalizavimo, didina bibliotekos matomumą ir lemia akademinės bendruomenės pagarbą, leidžia įsitraukti į didelio masto tarptautinius projektus.

Šaltiniai

1. *Catalogus auctorum ordine alphabetico dispositus in Bibliotheca Collegii Academiae Vilnensi S. I. reperibilium*. [Vilnius, 1772] (Vilniaus universiteto biblioteka, Rankraščių skyrius – toliau VUB RS, F2-DC 8).
2. GRODDECK, Gottfried Ernest. *Librorum Academiae Caesareae Vilnensis Indices. Ad Elementorum Ordinem dispositi et confecti*. T. 1–4. [Vilnius], 1810 (VUB RS, F3-290).
3. *Lustracya Collegium Akademickiego Wileńskiego Anno 1773* (VUB RS, F2-DC 6).

Literatūra

1. BRAZIŪNIENĖ, Alma. *Bibliotheca Sapiehana – europinės LDK kultūros veidrodis. Bibliotheca Sapiehana: Vilniaus universiteto bibliotekos rinkinys: katalogas*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2010, p. VII–XLIII.
2. BRAZIŪNIENĖ, Alma. „Bibliotheca Sapiehana“ Vilniaus universitete. *Vilniaus universiteto bibliotekos metraštis, 1995*. Vilnius, 1997, p. 46–53.
3. BRAZIŪNIENĖ, Alma. J. K. Chodkevičiaus bibliotekos pėdsakais. *Informacijos mokslai*, 2002, t. 20, p. 100–105.
4. BRAZIŪNIENĖ, Alma. Kelios pastabos dėl Žygimanto Augusto knygų Vilniaus universiteto bibliotekoje. *Knygotyra*, 1998, t. 33, p. 181–186.

5. DETLOR, Brian; LEWIS, Vivian. Promoting Academic Library Research Through the “Faculty-Member-In-Residence” Program. *The Journal of Academic Librarianship*, 2015 January, vol. 41, iss. 1, p. 9–13.
6. JACOBS, Heidi; BERG, Selinda Adelle. By Librarians, For Librarians: Building a Strengths-Based Institute to Develop Librarians’ Research Culture in Canadian Academic Libraries. *The Journal of Academic Librarianship*, vol. 39, iss. 3, May 2013, p. 227–231.
7. LANKES, R. David. *The atlas of new librarianship*. Cambridge, MA: MIT Press/Association of College and Research Libraries, 2011. 408 p. ISBN: 978-0262015097.
8. LAUŽIKAS, Rimvydas. *Kultūros paveldo skaitmeninimo ABC... DEFG...: mokomoji metodinė knyga*. Vilnius, 2009. 160 p. ISBN 978–609-95026-0-1.
9. LAUŽIKAS, Rimvydas. Paveldo skaitmeninimas: nuo duomenų banko iki Second life. *Liaudies kultūra*, 2012/2 (143), p. 12–24.
10. LAUŽIKAS, Rimvydas. Skaitmeninimas kaip mokslas: BARIS projekto patirtis. *Informacijos mokslai*, 2008, t. 46, p. 67–83.
11. LAUŽIKAS, Rimvydas; VOSYLIŪTĖ, Ingrida. Kultūros paveldo ir lituanistinių mokslo duomenų skaitmeninimas Lietuvoje: 2011 m. situacija. *Informacijos mokslai*, 2012, t. 60, p. 96–115.
12. LIETUVOS kultūros paveldo skaitmeninimo, skaitmeninio turinio saugojimo ir prieigos strategija: patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2009 m. gegužės 20 d. nutarimu Nr. 493. Valstybės žinios [interaktyvus], t. 66, p. 19–29 [žiūrėta 2015 m. birželio 20 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=389331>.
13. LIETUVOS Respublikos bibliotekų įstatymas. 1995 m. birželio 6 d. Nr. I-920 [interaktyvus], [žiūrėta 2015 m. gegužės 6 d.]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=464213&tr2=2>.
14. MACEVIČIŪTĖ, Elena. Research Libraries in a Modern environment. *Journal of Documentation*, 2014, vol. 70(2), p. 282–302.
15. MALAIŠKIENĖ, Elona. Skaitmeninimas Vilniaus universiteto bibliotekoje: nuo kompaktinio disko link strategijos. *Vilniaus universiteto bibliotekos metraštis*, 2010, p. 130–137.
16. MCBAIN, Ian; CULSHAW, Helen; WALKLEY, Liz. Establishing a culture of research practice in an academic library: an Australian case study. *Library Management*, 2013, vol. 34(6/7), p. 448–461.
17. MCKINNEY, Margaret; LUO, Lili. JAL in the Past Decade: A Comprehensive Analysis of Academic Library Research. *The Journal of Academic Librarianship*, March 2015, vol. 41, iss. 2, p. 123–129.
18. PACEVIČIUS, Arvydas. Vilniaus universiteto bibliotekos ištakos (1569–1608), p. 174–203; Vilniaus universiteto biblioteka ir visuomenė, p. 555–585. *Alma Mater Vilnensis: Vilniaus universiteto istorijos bruožai*: kolektyvinė monografija / [redaktorių kolegija: Alfredas Bumblauskas (atsakomasis redaktorius)... [et al.]. 2-asis patais. ir papild. leid. Vilnius: Vilniaus universitetas: Vilniaus universiteto leidykla, [2012].
19. POWELL, Ronald; BAKER, Lynda; MIKA, Joseph. Library and information science practitioners and research. *Library and Information Science Research*, 2002, vol. 24, iss. 1, p. 49–72.

20. PROKOPČIK, Marija; TIMČENKO, Tatjana. Vilniaus universiteto bibliotekoje saugomų LDK teismų knygų skaitmeninimas: nuo atvaizdų gamybos iki tyrimų bazės. *Knygotyra*, 2013, t. 61, p. 278–298.
21. SMIGIELSKI, Elizabeth; LANING, Melissa; DANIELS, Caroline. Funding, Time, and Mentoring: A Study of Research and Publication Support Practices of ARL Member Libraries. *Journal of Library Administration*, 2014, vol. 54(4), p. 261–276.
22. Vilniaus universiteto bibliotekos nuostatai [interaktyvus], [žiūrėta 2015 m. gegužės 6 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.mb.vu.lt/files/Dokumentai/vub_nuostatai.pdf>.
23. Vilniaus universiteto bibliotekos skaitmeninimo gairės [interaktyvus], [žiūrėta 2015 m. gegužės 16 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.mb.vu.lt/Dokumentai/vub_skaitmeninimo_gaires.pdf>.
24. WATSON-BOONE, Rebecca. Academic librarians as practitioner – researchers. *The Journal of Academic Librarianship*, 2000 March, vol. 26, iss. 2, p. 85–93.

RESEARCH IN CULTURAL HERITAGE PRESERVED IN VILNIUS UNIVERSITY LIBRARY – MEANS OF IMPLEMENTATION OF THE VISION OF THE ACADEMIC LIBRARY AS A COMMUNITY PARTNER

Dr. Marija Prokopčik, Aušra Rinkūnaitė

S u m m a r y

The article deals with cultural heritage research projects organised at Vilnius University Library (hereafter VU Library). Being a research library VU Library accounts that it has twofold function – to provide research support and organize research in the field of library and information science (hereafter LIS) and preserved cultural heritage. Many academic and research libraries are involved in LIS research. There is a need to enhance and intensify research in this field, to improve its quality. It is stressed that research is a means of improvement of practical work; it helps to create theoretical insights in LIS, perfects critical thinking, etc. However in this field there is a lack of proper organisational and institutional support. Apart from research in LIS, libraries, that have extensive cultural heritage collections, are involved in their research. However this field of library activity is being presented in a fragmentary way. Usually it is limited to information about specific collections, description of documents, conservation, digitization or digitization projects, promotion using new techniques. As a rule these activities are not being referred to as the research activities, as there are no departments responsible for them. In order to fill in this gap the article describes attempts to institutionalize cultural heritage research in VU Library and analyses 3 research projects executed in 2012–2015 – DigiCOURT, VIRTUS and COST (Reassembling the Republic of Letters, 1580–1800).